

Both Noémi Zsuzsanna

AZ EMLÉKEZET HELYEI, AVAGY HOGYAN LESZ HÁROMSZÉK KÖZÉLETI JUSSA A TÖRTÉNÉSZ IMREH ISTVÁN ÉLETMŰVE?*

Az 1919 és 2003 között élt Imreh István történetírói működésének recepciója több szinten is vizsgálható. Egyik oldalról elemzés tárgyává tehető műveinek közvetlen fogadtatása és a történetírásba való beépülése,¹ más részről vizsgálható az általa feltárt tudás szélesebb közönség általi birtokbavétele is. Az alábbiakban annak az általam *örökségesítésnek* (*patrimonialisation*) nevezett törekvésnek néhány aspektusát mutatom be, melynek révén életművét, sőt Imreh István személyét az utókor a kulturális emlékezet, illetve a közösségi tudás és a lokális identitás részévé próbálja tenni. Az örökségesítés tágabb értelemben a múlt és a hagyomány közvetítésének egy sajátos, a tudományos beszédmódhoz változó mértékben alkalmazkodó formájaként határozható meg.² Közben identitást épít, erősít, illetve tesz hozzáférhetővé, egyúttal egy szűk és jól behatárolható csoport érdekeit szolgálja.³ Már önmagában az is beszédes, hogy az örökségesítésben érdekeltek a múltnak mely szeletét tartják figyelemre és megismerésre érdemesnek. A folyamat révén, ezenfelül, az eredeti tartalom újjal, a múltat birtokba vevők értelmezésével gazdagodik. Ebből ered, hogy az ily módon reflektorfénybe kerülő értékek arra is jól szolgálnak, hogy körülírják és meghatározzák a múltból azt kiemelők érdek- és normarendszerét.⁴

*

A Háromszéken született, de Kolozsváron alkotó Imreh István munkássága az 1970-es, 1980-as években ért zenitjére. Pályafutása csúcsát az 1973-ban napvilágot látott *A rendtartó székely falu*, illetve az egy évtizeddel később megjelent *A törvényhozó székely falu* jelenti, jóllehet a társadalomtudományok művelői publikációit már az 1940-es évek közepétől számontartották, és az 1989-es rendszerváltást követően született írásai is az erdélyi magyar történetírás

jelentős darabjai.⁵ A szakmai közönség mellett, tanári és tudománynépszerűsítő munkája révén, Imreh István életében is szélesebb körű ismertségnek örvendett. Neve összeforrt a székely falvak önrendelkezésére, több évszázados rendtartására vonatkozó, általa feltárt tudással. Önmagára is a székely faluközösség kutatójaként tekintett. Egy Tárkány Szücs Ernőnek küldött újévi köszöntőjét például a „*székely faluközösség nótáriusaként*” írta alá.⁶

De mik is azok a Székelyföldön Imreh István kutatásai révén előkerült és feldolgozott falutörvények és falujegyzőkönyvek? A középkori Európa falvaiban, a városi ranggal rendelkező településekhez hasonlóan, korán olyan jogszokások alakultak ki, melyeket idővel írásban rögzítettek. A falutörvények az élet azon területein érvényesültek, melyeket a központi szabályozások érintetlenül hagytak. A közösség életét behatároló törvényeknek mindenekelőtt azért volt jelentőségük, mert a közös tulajdonban lévő szántó-, kaszáló-, legelő- és erdővagyon használatának módját határozták meg. A gazdálkodás megszervezésére vonatkozó rendelkezések mellett a falunak módja volt a közrend, a közerkölcök, de az egyéni élet legkülönbözőbb szegmenseit szabályozó határozatok megalkotására is.

Míg a falutörvény, Imreh István szavaival, „*az írásba foglalt szokás, a leírt szóba rögzített gyakorlat*”,⁷ mely a hosszú időn át csiszolódott és átörökített normarendszert kodifikálja, időnként újakkal egészítve ki a régi szabályokat, addig a falujegyzőköny, *protocolum*, arról ad számot, hogy miként érvényesültek a gyakorlatban a falutörvényekben megfogalmazott normák. Gyakran a falutörvényekből kimaradt törvények is szerepelnek bennük, illetve azokról az esetekről is tájékoztatnak, melyekben nem helyi, hanem országos vagy széki törvényeknek és rendeleteknek megfelelően jártak el.⁸

* A tanulmány eredetileg a Romsics Ignác 70. születésnapjára készült kötetbe íródott. A szöveg első olvasója ifj. Imreh István volt, értő kritikáját ezúton is köszönöm.

¹ Erre vonatkozóan lásd: BOTH Noémi Zsuzsanna 2021, 9–12, 144–164.

² SONKOLY Gábor 2016, 18.

³ Lásd JAKAB Albert Zolt – VAJDA András 2018, 43.

⁴ SONKOLY Gábor 2000, 47.

⁵ Imreh István publikációs jegyzékét lásd KISS András – KOVÁCS KISS Gyöngy – POZSONY Ferenc (szerk.), 1999, 537–555.

⁶ CSMLHL, *Tárkány Szücs Ernő és Bihál Ella kéziratgyűjteménye*, 8. doboz, 13a tétel, Imreh István Tárkány Szücs Ernőnek küldött újévi köszöntője, évszám nélkül.

⁷ IMREH István 1973, 33.

⁸ Uo.

Erdélyben az 1960-as években a helytörténeti kutatások eredményeinek közzétételére szolgáló publikációs fórumok száma ugrásszerűen megnőtt.⁹ Imreh István és Egyed Ákos tollából a következő évtizedekben több, a székelyek múltjának feltárára vonatkozó programadó írás is megjelent, melyek mindenekelőtt a helytörténeti kutatások elvégzésének fontosságát hangsúlyozták.¹⁰ A szerzők meggyőződéssel vallották, hogy a helytörténeti munkák által tudja a történetírás legfontosabb célját beteljesíteni: önértéket és önértéktudatot ad, továbbá az újjáélesztett közösségtudat és a közös múlt erejével oltalmat nyújt „a jelentéktelenségbe, egyedüllétbe, eszközsorba és rémületbe hullott ember számára”.¹¹

A pragmatikus vagy elkötelezett tudományművelés általában is érvényes volt a kisebbségiként alkotó magyar történészek munkásságára a szocialista Romániában. A székelységhez és ezen belül a székely paraszti társadalomhoz való kötődése miatt Imreh István történészként nem tudott, a monografikus szociológia, illetve a népi szociográfiák példáját követve pedig nem is akart kívülállónak közelíteni. Mindezt felerősítette az államszocialista hatalom totális ellenőrzésre igényt tartó jellege, melynek következtében, másokhoz hasonlóan, törekedett saját értékeit a nyilvános térben is megjeleníteni. Ezek révén, ha történelmi tárgyú műveinek referenciális hitelessége meg is maradt, munkái inkább azokat a tulajdonjegyeket viselik magukon, melyekkel Jan Assmann a kulturális emlékezetet illetve, semmint azokat, amelyeket az „elméleti kíváncsiságból és tiszta megismerésvágyból fakadó” történetírásnak tartott fenn.¹²

A törvényhozó székely falut Imreh István erkölcsi és normatív vonatkozásban is példaértékűnek tartotta, olvasóitól tehát identifikációt várt. A nemzeti identitást erősítette a lokális identitás ápolása révén. Azzal együtt, hogy egy Székelyföld-monográfia megírását tartotta szem előtt, munkáival helytörténeti vonatkozásban is értékes adalékokkal szolgált. Tudományos eredményeinek szélesebb körű terjesztésére ugyancsak gondot fordított. Számos írása jelent meg tudománynépszerűsítő folyóiratokban és napilapokban. Emellett az a történész volt, aki – amíg egészsége engedte – szabadegyetemi előadások, könyvbemutatók, évfordulók vagy más rendezvények alkalmával örömet ellátogatott bárhová, ahol őt szívesen látták, és mondandóját kíváncsian hallgatták. A meghívásokból pedig, mivel kiváló előadó

volt, rendszerint nem szenvedett hiányt. Cseke Péter egy Imreh Istvánnal készült interjúban utalt például arra, hogy a történész egy Homoródszentmártonban tartott előadását követően a „*kapálóban az asszonyok mind azt hajtogatták: »Ó, bárcsak egy ilyen papunk lehetne...!«*”¹³

Történetírói és tudományszervező tevékenysége mellett Imreh Istvánnak mentori működése is a helytörténet melletti állásfoglalás volt. 1948 és 1983 között a Bolyai Egyetemen, majd Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, előbb a Jog- és Közgazdaságtudományi, majd a Történettudományi Kar tanáraként működött. Válogatás nélkül nyújtott segítséget a kolozsvári képzést követően „periférián” kutatásokat folytató volt diákjai számára. Nem véletlen, hogy a székelyföldi helytörténészek, nyugdíjas történelemtanárok jelentős hányada Imreh Istvánt tekinti, illetve tekintette mesterének.

Jóllehet írásaiban és előadásaiban Imreh István is véleményt alkotott, értékeket közvetített, mi több, az elefántcsonttoronyba zárkózó tudós habitusától is idegenkedett, érthető módon „*irtózott a történeti ideológiai napiparancsként hirdetni, politikai példatár-ra silányítani.*”¹⁴ A jelen és a múlt ismerete, illetve megértése közötti kölcsönhatást hangsúlyozta, de közben felhívta a figyelmet arra, hogy elvész a jelen értelmezésének a lehetősége akkor, ha a megismerés kizárólag a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) – az 1989 utáni romániai magyar politikai-érdekképviseleti szervezet – vezetőinek napi politikai tevékenységére korlátozódik.¹⁵ Úgy vélte, hogy ő maga és történész társai amit forrásokból felszínre hoztak, azt előadások és könyvek, cikkek formájában a közös tudás részévé tették, „*[a] munkamegosztás következő fázisa pedig az, hogy a címzettek el is olvassák az általunk hasznosítható írásokat, és gazdagítanak velük a politikusok is érveik fegyvertárát.*”¹⁶ A továbbiakban bemutatásra kerülő példák arról tanúskodnak, hogy miután Imreh István munkáját magas színvonalon bevégezte, iménti tanácsa termékeny talajra hullott.

*

A törvényhozó székely falu című kötet bevezetőjében Imreh István beszámolt arról az eseményről, mely elsőként mutat munkássága örökségesítésének irányába. Elmondása szerint 1981. április 26-án Gyergyóújfaluban azért sereglett egybe sok száz ember, „*hogy azokat az őseket ünnepelje, akik négyszáz*

⁹ A helytörténet iránti érdeklődés korszakaihoz lásd VAJDA András 2015, 8–10.

¹⁰ Erre vonatkozóan lásd bővebben BOTH Noémi Zsuzsanna 2018a.

¹¹ IMREH István 1969, 503.

¹² Erre vonatkozóan lásd bővebben BOTH Noémi Zsuzsanna

2018b.

¹³ CSEKE Péter 1993, 41.

¹⁴ Lásd BALÁZS Sándor 1995, 1, 3–4.

¹⁵ Uo., 1.

¹⁶ Uo., 3.

évvel azelőtt írásba foglalták a falu szokásjogi normáit, megszavazták a falu törvényét.¹⁷ Székelyföldi, de országos viszonylatban is Gyergyóújfalu és a háromszéki Zalán közössége rögzítette elsőként írásban törvényeit. Míg a zaláni falutörvény írásba foglalásának idejét pontosan meghatározták (1581, „*pünkösdi nap után való kedd*”, azaz május 16.)¹⁸ a gyergyóújfalusi törvénykönyv keletkezésének csak az éve (1581) ismert. Mióta Imreh István működése révén ez köztudottá vált, a két település riválissá lett, a zalániaiak és a gyergyóújfalusiak egyaránt magukénak tudják az elsőbbség jogát. A primátus kérdését illetően az mindenesetre bizonyos, hogy a gyergyóújfalusi ünnepség révén először került sor a törvényhozó falu megünneplésére, s ebben Imreh Istvánnak oroszlán-része volt.

„*Gyergyóújfalu nagy ünnepén*”, mely címmel az eseményről a *Falvak Dolgozó Népe*-ben Imreh István volt tanítványa, Garda Dezső beszámolt, tudományos ülésszakra került sor. A helyi művelődési otthonban Kovács Imre polgármester köszöntőjét és Páll Vilmos pedagógus bevezető előadását követően Imreh István és pályatársa, Egyed Ákos, illetve Garda Dezső tartott a székely falutörvényekről, faluközösségekről nem kevesebb, mint félezer ember előtt előadást. A történelmi tárgyú előadássorozatot művészi produkció követte. Ennek keretében felevenítették a határőr-katonaság időszakából Gyergyóújfaluban megőrződött táncot, a czeppelt, műsort adott a citeraegyüttes, és fellépett a helyi kórus is.¹⁹ Az eseményre a „*megyei, a gyergyószentmiklósi és a helyi szervek megértő és odaadó támogatása*”²⁰ mellett, a *Cîntarea României / Megéneklünk, Románia* (pártállami országos) rendezvénysorozat keretében került sor. A nemzeti homogenizáció szolgálata helyett tehát ez a rendezvény ezúttal arra kínált alkalmat, hogy a kisebbségi értékek népszerűsítésével a lokális identitást erősítse.

A fentiekhez hasonló ellenállási forma az évtized második felére teljesen kiszorult a nyilvános térből.²¹ Közép-Kelet-Európában a rendszerváltás nyitott lehetőséget a kisebbségi identitás hivatalos nyilvánosságban való megjelenítésére. 1989-et követően megszaporodtak a közösségi tereket elfoglaló és megjelölő gesztusok. A „térfoglalást” jellemzően ünnepi alkalmak övezték, melyek a szimbolikus politizálás eszközeivé váltak.²² Ugyanez a folyamat végigkövethető Imreh István munkásságának és személyének a közösség által való birtokbavétele kapcsán is. A 2003-ban elhunyt tudós emlékének az ápolását és

a „rendtartó és törvényhozó székely” falu népszerűsítésének feladatát ugyanis az utókor fontosnak és kamatoztathatónak találta. A szélesebb körű érdeklődés előzményének tekinthető a tudományos recepció, az 1970-es évektől a napilapokban és folyóiratokban Imreh Istvánnal készült számos interjú, illetve azok az ünnepi alkalmakból (díjak, köszöntők, évfordulók stb.) keletkezett szövegek vagy előadások, melyek az örökségesítéshez a tisztán tudományos recepcióhoz képest közelebb helyezhetők el. Az ünnepi alkalmak által inspirált elbeszélések ugyanis a tudomány szereplőinek részvételével, de nem a tudományos beszédmódra jellemző kontextus által behatárolva keletkeztek.

2006-ban jött létre Sepsibodokon a Henter Károly Általános Iskolában berendezett információs és dokumentációs központ, melyet Imreh Istvánról neveztek el, akinek sepsibodoki kötődése több vonatkozásban is igen jelentős volt. A korábban Sepsiszentkirályon élő Imreh család 1929-ben költözött Sepsibodokra, így Imreh István húgával együtt gyermekéveit itt töltötte, s Bodokot egy életen keresztül második szülőfalujának tekintette.²³ Az 1930-as évek második, illetve az 1940-es évek első felében kibontakozóban lévő tudományos érdeklődésének tárgya is ez a falu volt, így nem meglepő, hogy publikációs listájának első tétele is Bodokhoz kapcsolódik. Diákéveinek időszakában keletkezett cédulái arról tanúskodnak, hogy Bodokról meglehetősen pozitív kép alakult ki benne. Úgy vélte, hogy az arra járó első benyomása a rendezettség, a tisztaság, és hogy Sepsibodok „*a környéken a legdolgosabb falu*”. Az udvarokról azt írta, hogy azok „*homokosok, tiszták, mint a templom földje*”, összességében pedig az volt a véleménye, hogy „*a falu külső képe jómódot tükröz*.” A gazdaságot is mintaszerűnek tekintette. Kiemelte, hogy „*a falu határa túlnyomórészt vetőgéppel van el-lepve, a földek megmunkálása, gondozása mintaszerű. Parlagon hagyott pihenő földet hiába keres a szem*.” A jövőt illetően sem voltak kétségei; ellentmondást nem tűrően írta: „*a szemlélő megállapíthatja, hogy a falu életerős, tele vitalitással, és a legjobb úton halad a paraszti kötöttségekből való kibontakozás útján a polgárosultság felé*.”²⁴ A Sepsibodokon töltött évekre később is szívesen emlékezett vissza. Számos vele készült interjúban vallott arról, hogy számára mit jelentett ez a hely. Az itt szerzett élményanyag a későbbi kutatásai alkalmával referenciaként szolgált számára. Élete során gyakran adott hangot annak a nyilván nem szó szerint értendő véleménynek, mely szerint

¹⁷ IMREH István 1983, 7–8.

¹⁸ Uo., 279.

¹⁹ GÁRDA Dezső 1981.

²⁰ Uo.

²¹ Lásd: BODÓ Julianna – BÍRÓ A. Zoltán 2017, 150–151.

²² BODÓ Julianna 2000, 7–8.

²³ ERDÉLY András 2019.

²⁴ EME, *Imreh István kézírathagyatéka*, 32. doboz.

„nem történész az, aki a saját szülőföldjéről, saját falujáról le nem írt legalább húsz sort.”²⁵

A Sepsibodokon újonnan létrehozott információs és dokumentációs központ névadását Kodolányi András, az iskola igazgatója, és a hajdani Bodoky Henter Károly Egyesület elnökeként Kozma Csaba kezdeményezte.²⁶ Kozma Csaba volt egyúttal az is, aki az átadás ünnepségén Imreh István munkásságát méltatta, átadva a jelenlévőknek Imreh István lányának, Imreh Máriának az üdvözlő levelét és könyvajándékát. Ugyancsak a leszármazottak adományaként kapta meg az intézmény Imreh Istvánnak egy László Gyula által készített portréját, mely azóta a könyvtár falát díszíti.

2011-ben a budapesti Független Ökológiai Központ Imreh Istvánnak *A rendtartó székely falu* című művét hasonló kiadásban 1000 példányban jelentette meg és osztotta szét a tagjai között. Az alapítvány 2010-es évi tevékenységi beszámolója szerint ugyanis a kötet „a maga nemében páratlan módon mutatja be, hogyan gazdálkodtak fenntartható módon a saját erőforrásaikkal a székely falvakban.”²⁷ A természet- és környezetvédelemért, valamint az ezzel kölcsönhatásban közösségfejlesztésért dolgozó alapítvány tehát a fenntartható fejlődés modelljét olvasta ki *A rendtartó székely faluból*. A kötet adott környezetben való megjelenítésével és terjesztésével Imreh István eredeti mondanója új jelentéssréggel gyarapodott, vagy legalábbis a hangsúlyok módosulásán ment keresztül.

Imreh István halálának a 10. évfordulója alkalmából a Kolozsvár Társaság szervezésében megemlékezésre került sor, melynek alkalmával a történész gyermekei, ifj. Imreh István és Imreh Mária, Benkő Samu és jómagam beszéltünk Kántor Lajos moderálásával Imreh István személyéről, illetve kutatásainak jelentőségéről. Az esemény alkalmával a hallgatóság soraiban helyet foglaló pályatársak és tanítványok közül többen is megosztották a történészhez kapcsolódó emlékeiket.²⁸

A megemlékezések következő hulláma 2019-ben kezdődött el. Imreh István születésének 100. évfordulója alkalmából több rendezvényt is szerveztek. Kolozsváron a Házsongárdi temetőben lévő sírjának

koszorúzását követően, szeptember 12-én és 13-án kétnapos konferenciát tartottak, melyen köszöntők és Imreh István életművéhez kapcsolódó tudományos előadások hangzottak el.²⁹ Ugyanekkor került sor a Magyar Történeti Intézet egyik termékének Imreh István nevére való keresztelésére is.³⁰ Az emlékkonferencia lebonyolításában a történettudomány legfontosabb magyar nyelvű intézményei vettek részt: az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Történettudományi Szakbizottsága, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Történeti Intézete, valamint az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Történettudományi Intézete is.

Az évforduló alkalmával Imreh Istvánról Háromszéken is megemlékeztek. Kiss Jenő volt az, aki ugyancsak sepsiszentkirályi származásúként, a sepsiszentgyörgyi könyvtár egykori igazgatójaként és a Mikes Kelemen Közművelődési Egyesület³¹ hajdani ügyvezető titkáráként kezdeményező szerepet vállalt, a tervek megvalósítását pedig anyagilag Kovászna Megye Tanácsa támogatta. A megemlékezés első mozzanataként Imreh István szülőfalujában, Sepsiszentkirályban az unitárius lelkészi lakás falát emléktáblával jelölték meg (1. ábra).³² A helyszínen egybegyűlt mintegy 30-35, elsősorban az unitárius közösséghez tartozó részt vevő előtt Fodor Imre a községközpont Illyefalva polgármestereként az emléktábla kihelyezését azzal indokolta, hogy „nemcsak régi templomainkat, épületeinket, hídjainkat kell hogy felújítsuk és megtartsuk, hanem újra fel kell fedeznünk azokat az elődeinket is, akiknek munkássága, kitartása, helytállása példát mutathat a mai és jövőbeli generációknak, és Imreh István kétséget kizáróan ezek közé tartozik.”³³

Sepsibodokon, az egyébként József Attila nevét viselő művelődési központ előtti zöldövezetben „a székely falu kutatójának” mellszobrát avatták fel (2. ábra).³⁴ A szobor az alkotó Vargha Mihály szándéka szerint az ereje teljében lévő Imreh Istvánt jeleníti meg, aki „a legnehezebb idősokban tárt fel olyan jelentős anyagokat a székely-magyarságról, melyek a szocialista időkben nem számítottak népszerűnek. Olyan tudásanyagot halmozott fel, mely a mai napig hivatko-

²⁵ GYÖNGYÖSSY Gábor 1988, 32–33.

²⁶ Kozma Csaba szíves közlése.

²⁷ A Független Ökológiai Központ Alapítvány közhasznú jelentése a 2010. évről (<https://adoc.pub/a-fuggetlen-kologiai-kzpont-alapitvany-kzhasznu-jelentese-a-e749271f8a0ee-03be-0cf7a44209a1d4cf44946.html>; utolsó letöltés: 2021. április 13.).

²⁸ Az emlékkonferencia programja a következő linken érhető el: <http://kmti.bphi.ubbcluj.ro/imrepista> (utolsó letöltés: 2021. április 13.). A konferencián elhangzott előadásokból összeállított kötet: FEJÉR Tamás – GÁLFI Emőke 2021.

³⁰ PÁL Judit 2019.

³¹ Az egyesület 1990-ben alakult. Elsődleges feladatként az emléklejek állítását tűzte ki.

³² Az Imreh család sepsiszentkirályi kúriáját sikerült azonosítani, azonban az épület a közelmúltban jelentős átalakításokon ment keresztül, és az aktuális tulajdonosok lebontását is kilátásba helyezték. Miután az unitárius lelkészi lakás útra néző tájolása miatt is ideális helyszínné tűnt, az emléktábla ennek az ingatlannak a homlokzatán kapott helyet. Kiss Jenő szíves közlése.

³³ ERDÉLY András 2019.

³⁴ Uo.

zási pontként szolgál.³⁵ Az avatóünnepségen Kovászna Megye Tanácsának elnökeként beszédet mondott Tamás Sándor. Ünnepi megszólalásában megkülönböztetett tisztelettel köszöntötte a jelenlévő Egyed Ákost és Pozsony Ferencet, kiket Imreh Istvánnal egyetemben „lámpás embereknek” nevezett.³⁶

A szentkirályi és a bodoki avatóünnepségen elhangzott beszédek egyaránt Imreh István példaértékűségével magyarázták az emlékjel-állítást, hasonlóképpen egyébként ahhoz, ahogyan Imreh István saját tudományos igényű biográfiáinak fontosságát indokolta: „Akikben élő volt a szándék: népet szolgáló alkotással győzni a múlt idő felett, azok jogosult igénylői a közösségi emlékezetnek, a történetírásnak.”³⁷

A megemlékezések keretében Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum épületében konferenciával tisztelegtek Imreh István életműve előtt. A rendezvényen Sipos Gábor, Egyed Ákos és Pozsony Ferenc beszélt az egykori pályatárs munkásságának egy-egy szegmenséről. Ugyanekkor került bemutatásra Imreh Istvánnak a Háromszék Vármegye Kiadó gondozásában újból megjelentetett, *Székelyek a múlt időkben* című kötete, mely ez alkalommal Kiss Jenő javaslatára *Törvény és rend a székely faluközösségekben* címmel és egy általam írt előszóval látott napvilágot. A székelység újkori történetének egy vetületére rálátást engedő, közérthető nyelvezetű válogatást először 1987-ben, a budapesti Magvető Kiadó tette közzé. Újbóli megjelentetésével a kiadvány körül bábáskodók Imreh István székely faluval kapcsolatos kutatásainak háromszéki ismertségét szerették volna javítani.³⁸

2017-ben Sepsibodok polgármesteri hivatala a törvényhozó székely falu témájával írt ki szobor pályázatot. A majdani alkotás helyszínéül a községhez tartozó Zalán művelődési központja előtt lévő teret jelölték meg. A téma ötletgazdája Para Zoltán volt, aki a helyi turizmusban panziótulajdonosként is érdekelt zaláni lakosként³⁹ az eredetileg elképzelt ajándék turulszobor helyett tett javaslatot a hely történetéhez jobban illő, a zaláni falutörvényt megidéző szoborállításra. Elsőként Madaras Péter helybéli szobrászművész kapott megbízást az emlékjel tervének elkészítésére, elképzelését azonban a klasszikusabb formavilághoz ragaszkodó önkormányzat végül nem fogadta el. A szobor művészeti értékét, a környezetbe való illeszkedést és a megadott téma reprezentálásának szempontjait elsődlegesnek ítélt grémium a megrendeléssel ezt követően Éltes Barnát kereste meg, akinek tervét a község vezetése a megyei elöljárókkal egyeztetve elfogadta.

A kivitelezésre került alkotás egy nyitott könyvet vagy fentről nézve kitaruló szárnyakat ábrázol. Az andezit tömb egyik oldalán a zaláni falutörvény írásba foglalásának ideje, másik oldalon pedig kezdősorának parafrázisa olvasható. A talapzatként szolgáló domb, amely mesterségesen került kialakításra, szintén a művész munkája. (3. ábra.) A szoboravató ünnepségre, a május 16-i évfordulót lekésve, 2020 szeptemberében, Bodok Község Polgármesteri Hivatala, a Zaláni Református Egyházközség, Kovászna Megye Tanácsa és a Kovászna Megyei Művelődési Központ szervezésében került sor. Az esemény keretében Fodor István községi polgármester és Tamás Sándor mondott beszédet. A polgármester kiemelte, hogy az emlékműben megörökített székely falutörvények zömében olyan közösségi határozatokat mentettek át az utókorra, melyek napjainkban is példaértékűek. Ez az oka annak, hogy a zaláni falutörvényekből fel is olvasott néhány paragrafust. Tamás Sándor az emlékművet ünnepi beszédében egy eszme, a székely önrendelkezés gondolatiségének megtestesítőjeként aposztrofálta, Imreh Istvánnak *A rendtartó székely falu* című kötetéből pedig érdemeinek elismeréseként ajándékozott egy példányt a polgármesternek.⁴⁰ A felszólalásokat követően Magyarosi Imola Weöres Sándor *Öröklét* című versét szavalta el, István Ildikó pedig népdalokat énekelt. Az ünnepség, ahogyan az ilyenkor lenni szokott, a székely és a magyar himnusz közös éneklésével zárult.

Éltes Barna elmondása szerint az emlékjel megalkotásakor az egyik fontos szempont az volt, hogy a megvalósuló alkotás szerves része legyen környezetének. Illeszkedjen a temető közelében kialakított tér látványához és hangulatához, illetve alkalmazkodjon a Zalánban élő, többnyire munkás- és gazdálkodó emberek világlátásához, akik jellemzően nincsenek hozzászokva a művészeti, főként kortárs művészeti alkotások szomszédságához. Elsődleges volt, hogy a szobornak a formája helyett sokkal inkább az üzenete érvényesüljön. Az volt a cél, hogy az alkotás révén a zalániak büszkeségének forrásává váljon, hogy őseik milyen régen megteremtették saját életük rendjét és törvényét, s e büszkeségtől hajtva igyekezzenek a szobrot megmutatni majdani vendégeiknek.⁴¹

Imreh Istvánnak az 1764-es madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyveit közreadó *Látom az életem nem igen gyönyörű* című, eredetileg a Kriterion gondozásában, 1994-ben megjelent könyvét 2020-ban Hargita Megye Tanácsának és a Hargita

³⁵ Vargha Mihállyal készített interjú, Sepsiszentgyörgy, 2020.

³⁶ ERDÉLY András 2019.

³⁷ IMREH István 1976, 189.

³⁸ DEMETER Virág Katalin 2019.

³⁹ Para Zoltán és Magyarosi Imola családi vállalkozásként létre-

hozott és működtetett Vass Panziója a falu központjában, közvetlenül a szobornak helyet adó tér szomszédságában van.

⁴⁰ Lásd az avatóünnepségen készült hangfelvételt. A szerző tulajdonában.

⁴¹ CSINTA Samu 2020.

Könyvkiadónak közös projektjeként létrejött *Székely Könyvtár* című sorozatban újra kiadták. A Ferencs István által megálmodott könyvsorozat fenntartói olyan kötetek megjelentetését vállalták magukra, melyek egyszerre szolgálnak élvezetes olvasmányként, és erősítik a „székely-magyar öntudatot”. Szándékuk szerint ezáltal olyan „szellemi minimumot” kínálnak az olvasóknak, „amelyre a későbbiekben bízást alapozni lehet majd.”⁴² A székelyföldi származású szerzők által írt vagy Székelyföldről, illetve a székely nép múltjáról-jelenéről szóló kötetek megjelentetésekor szempont volt, hogy a székely írásbeliség 300 évének minden korszaka és Székelyföld minden régiója képviselve legyen. Ebbe a sorozatba illett bele Imreh István kötete is, amely Mirk Kata-Szidónia szerkesztő szerint „a székelység történetének egyik legfontosabb és legragadósabb eseményét idézi fel. Imreh István bevezető tanulmányában a madéfalvi veszedelem előzményeinek összefüggéseire is rávilágít, s ezáltal jobban megérthetjük, hogyan is kerülhetett sor a székelyek ellenállását végül megtörő vérengzésre.”⁴³ A kötet megjelentetésének aktualitását a szerkesztő szerint az adta, hogy a térségből való kivándorlásnak, mely több évszázados múltra tekint vissza, egyik legnagyobb hulláma éppen a madéfalvi veszedelemhez köthető.⁴⁴

*

Hogy a múlt tényeiből, történéseiből a jelen mit tart a maga számára fontosnak, az időben és térben változik.⁴⁵ Kelet-Európában az örökségesítés során az örökség jellemzően politikai és ideológiai színezetet kap. Az emlékéllátások terén 1990-et követően, a források elosztása fölötti döntési jog birtokosaként jellemzően az egyes települések polgármesterei játszanak főszerepet. A fentiekből kirajzolódik, hogy az Imreh István és munkássága körül kibontakozó örökségesítés a helyi politikai vezetők legitimitásának megtámogatása mellett tágabb vonatkozásban a Romániában ugyancsak a rendszerváltást követően kibontakozó autonómiatörekvéshez kapcsolódik. Erre a székely falutörvények azért is kiválóan alkalmasak, mert a modernitás előtti önrendelkezési alakulatok előképként és legitimációs eszközként szolgálnak az RMDSZ által felvállalt, decentralizálást és szubszidiaritást szorgalmazó célok beteljesítéséhez. Ezen túlmenően, miközben erősen kötődnek egy-egy jól

meghatározott településhez, a székely falvak közötti hasonlóságokat is képesek megjeleníteni.⁴⁶

Az Imreh István körül kibontakozó örökségesítés időzítése is árulkodó tényező. A székely falutörvények írásba foglalására a 16–17. században azért került sor, mert a szokásjog megrendülni látszott. Amikor Imreh István a székely falvak rendtartásával tudományos eszközökkel kezdett foglalkozni, a falutörvények már nem képezték a közösségi tudás részét, jóllehet a tudományos diskurzus szintjén nemzetközi és magyar vonatkozásban is egyre többen szóltak a falutörvények, falujegyzőkönyvek kultúrtörténeti jelentőségéről. Az Imreh Istvánhoz, illetve az ő munkásságához kötődő emlékjelek állítása is a felejtés ellenében tett aktusként értékelhető.⁴⁷

Bodó Julianna és Bíró A. Zoltán a szimbolikus térhasználat változó szerepeit székelyföldi viszonylatban vizsgáló tanulmányukban szembeállítják azt a jelenséget, amelyről Pierre Nora ír, nevezetesen, hogy egy történelmi esemény vagy személy számára a felejtés megelőzése érdekében keresi az utókor a térbeli kifejeződés lehetőségét, azzal, amikor „nem az emlékezés kényszere alakítja ki a helyet, hanem az [ti. a hely] keresi meg azokat a szimbólumokat, amelyek által emlékeztetést teszi önmagát, alkalmassá arra, hogy ünnepek, a helyet megjelölő, elfoglaló és szakralizáló események játszódjanak le.”⁴⁸ Úgy gondolom, hogy az itt elkülönített két dolog ugyanarra a jelenségre vonatkozik, csupán az emlékéllátásban érdekelt motivációinak összetettségét jelzi. Az emlékezés ugyanis nem önmagáért való, aki pedig emlékezik, az nem lehet semleges. Kor-, hely- és kontextusspecifikus, hogy a múltból a jelenben cselekvők mit és miként tartanak emlékezetre méltónak.

Kérdés, hogy a fentiekben megidézett, Imreh Istvánhoz kapcsolódó emlékéllátási gyakorlatok alkalmasak-e még arra, hogy a célnak megfelelően, a felejtés ellenében és egy erős lokális, illetve nemzeti vagy közösségi identitás kialakulásának irányába hassanak, s ezzel párhuzamosan politikai szereplőket és ideológiákat népszerűsítsenek. Az emlékművek köré szerveződő társadalmi gyakorlatok vagy ezek hiányának vizsgálata adott esetben még túl korai lenne, az avatóünnepségeken megjelenő közönség száma azonban azt jelzi, hogy a közösség irányából van erre fogadókészség.

⁴² A sorozatról lásd bővebben: *szekelykonyvtar.ro* (utolsó letöltés: 2021. április 27.).

⁴³ Mirk Kata-Szidónia szíves közlése.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ JAKAB Albert Zsolt 2012, 11.

⁴⁶ Bodó Julianna és Bíró A. Zoltán az 1989 utáni székelyföldi szimbolikus térfoglalásnak három szakaszát különíti el. A harmadik, a 2010-es évek elején kezdetét vevő szakasz egyik jellemzőjeként határozták meg, hogy azok a szimbolikus események,

identitásépítési folyamatok kerülnek előtérbe, melyek a lokális mellett egy tágabb összetartozást, „Székelyföld” entitást közvetítenek. Az egyes szimbolikus események ezáltal rangsorba kerülnek, és kisebb-nagyobb mértékben leválnak az őket létrehozó konkrét helyről, egy tágabb térhez kapcsolódva ezáltal. (BODÓ Julianna – BÍRÓ A. Zoltán 2017, 156–158.)

⁴⁷ Lásd NORA, Pierre 1999.

⁴⁸ BODÓ Julianna – BÍRÓ A. Zoltán 2017, 155.

Both Noémi Zsuzsanna – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055;
bothnoemizsuzsanna@gmail.com

Hangfelvételek

- *A zaláni falutörvénynek emléket állító szobor avatóünnepségén készült hangfelvétel*, Zalán, 2020. szeptember 20.
- *Éltes Barnával készített interjú*, Sepsiszentgyörgy, 2020.
- *Vargha Mihállyal készített interjú*, Sepsiszentgyörgy, 2020.

Levéltári források

- Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár (EME)
– *Imreh István kéziratgyűjteménye*
Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Hódmezővásárhely (CSMLHL)
– *Tárkány Szűcs Ernő és Bihai Ella kéziratgyűjteménye*

Irodalom

- ASSMANN, Jan
2004 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Atlantisz, Budapest.
- BALÁZS Sándor
1995 „Ne tegyük most a históriát újból a politika rossz hírére és kétes erkölcsű cseldekéjévé.” Imreh István és Balázs Sándor beszélgetése, *A Hét*, 1995/30, 1, 3–4.
- BODÓ Julianna
2000 *Miénk itt a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban* (szerk. BODÓ Julianna), KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda.
- BODÓ Julianna – BÍRÓ A. Zoltán
2017 Szimbolikus térhasználat változó szerepekben, *Replika*, 2017/5, 147–161.
- BOTH Noémi Zsuzsanna
2018a „A székelyek múltjának marxista feltárásáért.” Programadó írások a szocializmus időszakából, in: *Certamen, V (Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szaksztyárában)*; szerk. Egyed Emese és Fejér Tamás), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 271–312.
2018b A „rendtartó” és „törvényhozó székely falu” értelmezésének kontextusai. Reflexiók Imreh István történetírói munkásságáról, in: *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez* (szerk. Romsics Ignác), Komp-Press – Korunk, Kolozsvár, 231–264.
2021 *A székely faluközösség nótáriusa. Imreh István élete és munkássága*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- CSEKE Péter
1993 Bethlen Gábor a Nagy-Homoród mentén. Imreh István kolozsvári történetével beszélget Cseke Péter, *Honismeret*, 1993/1, 41–45.
- CSINTA Samu
2020 Falutörvény andezit emlékműbe vésvé Háromszéken, *Magyar Nemzet*, 2020. szeptember 22. (Online változata)
- DEMETETER Virág Katalin
2019 Imreh István-emlékünnepe. Szobrot állítottak a székely falu kutatójának, *Háromszék*, 2019. október 5.
- ERDÉLY András
2019 Imreh István-szobrot avattak Bodokon, *Székely Hírmondó*, 2019. október 7.
- FEJÉR Tamás – GÁLFI Emőke
2021 *A rendtartó története: Tanulmányok Imreh István századik évfordulójára* (szerk. Fejér Tamás – Gálfi Emőke), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- GARDA Dezső
1981 *Gyergyóújfalu nagy ünnepén, Falvak Dolgozó Népe*, 1981. július 11., 4.
- GYÖNGYÖSSY Gábor
1988 Milyen a székely ember? *Napjaink*, 1998/2, 32–33.
- IMREH István
1969 Múltismeret és helytörténet, *Korunk*, 1969/4, 503–510.
1973 *A rendtartó székely falu*, Kriterion, Bukarest.
1976 A gépgyártó Rajka Péter, in: *Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzetet* (szerk. Bánya László), Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 163–189.
1983 *A törvényhozó székely falu*, Kriterion, Bukarest.
- JAKAB Albert Zsolt
2012 *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*, Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.

JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András

- 2018 Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás, in: *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés* (Krizsa Könyvek 43.; szerk. Jakab Albert Zsolt – Vajda András), Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7–28.

KESZEG Vilmos

- 2020 A biográfikus emlékezet alakzatai, gyakorlatai és rendszerei, *Ethnographia*, 2020/3, 379–436.

KISGYÖRGY Zoltán

- 2020a A Seps-i szék Imreh családjáról, *Háromszék*, 2020. január 24.

- 2020 Emlékműavatás Zalánban. Kőbe vésett történelem, *Háromszék*, 2020. szeptember 22.

KISS András – KOVÁCS KISS Gyöngy – POZSONY Ferenc (szerk.)

- 1999 *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

KÖLLŐ Katalin

- 2013 A közösségért tenni kell, *Szabadság*, 2013. március 9.

NORA, Pierre

- 1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája, *Aetas*, 1993/3, 142–157.

PÁL Judit

- 2019 Száz éve született Imreh István (1919–2003), *Művelődés*, 2019/10, 10–11.

SONKOLY Gábor

- 2000 A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei, *Regio*, 2000/4, 44–66.

- 2016 *Bolyhos tájaink. A kulturális örökség. A kulturális örökség történeti értelmezései*, ELTE Eötvös, Budapest.

VAJDA András

- 2015 A falutörténetek szerzői, forrásai, médiumai és a helyi kultúráról alkotott szemléletük, in: *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai* (Emlékek és kontextusok 12.; szerk. Keszeg Vilmos), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 7–23.

ZAKARIÁS Ágota

- 2008 Óriásszékelyek, torz Petőfik, *Korunk*, 2008/6, 93–97.

Patrimonializarea operei lui István Imreh (1919–2003)

(Rezumat)

Opera istoriografului transilvănean István Imreh se poate aborda și sub aspectul unei patrimonializări. Posteritatea încearcă să-i integreze opera și persoana în memoria culturală, identitatea locală/regională și cunoștințele unor comunități clar delimitate, servind interesele de grup ale acestora, concomitent cu construirea, consolidarea și deschiderea accesării identității lor. Procesul îmbogățește conținuturile originale cu noua interpretare a celor care încearcă să (re)ia astfel în stăpânire propriul trecut.

The Patrimonialisation of the István Imreh (1919–2003) Oeuvre

(Abstract)

The concept of patrimonialisation can serve as the basis of an interpretative framework for the lifework of Transylvanian historian István Imreh. Posterity is making active attempts to incorporate his figure and his work into cultural memory, communal knowledge and a local/regional identity. These attempts serve the interests of well-defined groups, constructing, consolidating their identity in the meantime in addition to making it openly accessible. Through this process, the contents subjected to it are enriched by the new interpretations of those that seek to take control of the past in this manner.

1. ábra A sepsiszentkirályi Imreh István-emléktábla avatása (KISGYÖRGY Zoltán 2020a)

2. ábra A sepsibodoki büszt avatása (ERDÉLY András 2019)

3. ábra A zaláni emlékmű avatása, 2020 – <https://www.kvmt.ro/hu/kobe-vesett-falutorveny-zalanban.html>
(utolsó letöltés: 2021. augusztus 12.)